

Pričevanje Albina Vogrin

Citation: Vogrin, Albina, 2012, Pričevanje. Intervju opravil Saša Petejan 23-03-2012, <http://www.campifascisti.it/file/media/Pricevanje%20Albina%20Vogrin.pdf>

Ime: Albina

Priimek: Vogrin

Kraj in datum rojstva: Novi Kot (Loški Potok), 25/05/1930

Narodnost: Sloveno

Spol: ženski

Kraj internacije datum: 27./28.07.1942 požgali Novi Kot in jo ujeli internirana:

Rab 09/08/1942 - 26/12/1942

Gonars 12/1942 - 09/09/1943

Datum in kraj intervjuja: 23/03/2012, Kočevje, 105'17"

Intervju opravil: Saša Petejan

Researcher: Dober dan, gospa Albina Vogrin.

Albina Vogrin Dober dan.

R Začeli bova pričanje oziroma dokumentiranje vaše izkušnje z internacijo v italijanskih fašističnih taboriščih. Želela bi, da v prvem delu pogovora kratko nasloviva življenje pred vojno. Torej zanima me kratek opis vaših staršev, kdo so bili, kaj so počeli za preživetje oziroma kakšen poklic so imeli in potem, če boste lahko opisali svojo družino, koliko članov je imela, koliko sester, bratov ste imeli in ali ste živeli še s kakšnimi sorodniki na posesti, v hiši.

AV Bili smo 8-članska družina, 5 otrok, mama, ata in stara mama. Mama je bila gospodinja, kmetijo smo imeli. Oče pa je večji del po tujini delal. On je bil največ v Franciji, ker se s kmetijo ni dalo živeti. Pri nas je kmetija taka, da ne raste, ne koruza ne fižol ne dozori na visokem, zato je moral on za zraven še nekaj zaslužiti. Bilo nas je pet otrok. Najstarejši je bil brat, ki je leto starejši od mene. Ena sestra je bila leto mlajša od mene, ena je bila pet let mlajša, pa bratec je devet let mlajši od mene. Zdaj živiva samo še dve.

R Pomembn o se mi zdi povedati ime vasi, v kateri ste rojena in kjer ste živela, nekaj značilnost o tej vasi, da bomo razumeli, kakšno je bilo takrat življenje in če boste lahko povedala več, kaj je to pomenilo, kakšna dela je opravljal vaš oče v tujini in kar povejete, kje vse je bil.

AV Oče je bil gozdni delavec. V Franciji je delal. Delal je zelo težko, vsaj po slikah, ki sem jih jaz gledala, kjer je bila ena velika kobila, pa velike žage. Na visokem je stal in žagal pragove za železnico. To je bilo zelo težko delo.

R Dober dan gospa Albina. Jaz bi vas prosila, če se predstavite, poveste, kje ste rojena in v kakšni družini ste živela in v kakšni skupnosti ste živela pred drugo svetovno vojno.

AV Sem Albina Vogrin, rojena Žagar, 25. 3.1930, v Novem Kotu pri Loškem potoku. Smo živeli na kmetiji. Mama je bila v glavnem kmetica, oče je bil večji del v Franciji, je delal v hosti tako, da nas je lažje preživiljal. Stara mama je bila tudi. Umrla je v taborišču umrla. Ampak pri družini je bila ona glavna. Mama je zunaj delala. Stara mama je otroke čuvala. Nas je bilo pet otrok. Najstarejši je bil leto starejši od mene, najmlajši je bil takrak, ko je vojna začela tri leta pa pol star. V vasi smo se kar razumeli. Naša vas je bila takšna, veste, naša hiša je bila prva, do zadnje je bila ura hoje. Ker je bila vsaka hiša na svoji kmetiji tako, da nismo niti imeli dost, bi rekla, veze, vendar smo se družili. Takrat so se veliko družili, čeprav so bili razkropljeni.

R Ali ste vi pred začetkom vojne obiskovala šolo? Kakšno šolo ste obiskovala?

AV Šla sem v osnovno šolo. 1936. leta sem bila šest let stara. Ker je v šolo šel brat, je ata reku, naj grem še jaz, ker je bilo daleč, da bom potem znala v šolo hodit. V šoli je bilo tako, bila sem premajhna, medtem ko je brat bil najboljši v vsej šoli, sem jaz zaostala. Tako da sem potem ponavljala prvi razred. Naredila sem tri razrede v osnovni šoli. 1941. leta, takoj, ko so prišli Italijani, ko so Italijani zasedli našo vas, so ukinili slovensko šolo. Potem je učil en mlad učitelj iz Prezida. Ne dolgo. Samo tako dolgo, dokler se partizani niso pojavili. Potem se ni več upal, ne. Tako da nismo potem nič več šli v šolo.

R Če pa greva zdaj na začetek druge svetovne vojne in prihod Italijanov, česa se vi spomnete, kako so oni prišli, kaj se je začelo dogajati v vasi? Dajte nam približati te dogodke.

[]

AV Prišli so. Najprej so prišli tja na Hrvaško stran. Ker smo mi čisto ob meji, so bili tukaj tudi naši vojaki, mi smo rekli srbski vojaki. Bilo so nekaj časa tam, samo kmetje niso kaj dosti vedeli, zakaj so prišli. Pozneje je prišlo v javnost, da je to vojska. Takrat ni bilo radija, ne novic, da bo vojna, da bodo zasedli Italijani. Zgodilo se je točno na Veliko soboto. Pride en vaščan in reče atu, da mora z voli takoj priti tja, kjer so bili tisti naši vojaki, da bodo municijo naložili. Šel je. Ponoči je bilo in daleč je prišel, ko je začelo strašno pokat, streljat. Niso vedeli, kaj je. Mama je začela jokati, da so ga verjetno ubili. So pa hoteli to municijo prepeljati, a je bilo prepozno. So bili Italijni že blizu in so pa vso tisto municijo v zrak vrgli, da je streljalo. No, potem je ata kmalu domov prišel z voli, jih še ponoči dal v štalo in rekel: "Italijani grejo." Zdaj tisti, ki ne vedo, kaj je vojna. Hitro smo spakirali, vsak je tisti svoj punklček vzel in ponoči smo šli čez eno hosto, čez en hrib smo na Travo pobegnili. Moja mama je bila iz Trave. No, in to je bila Velika sobota. V Travi je vse spalo. Niso nič vedeli, kaj je. DRugi dan je mama rekla, da smo staro mamo pustili doma. Ona ni hotela nikamor bežat. V sobi je bil janc pripravljene za spečt. Smo šli domov. Ko smo šli domov, smo pa že Italijane srečevali, ko so že prišli čez vas. Ampak takrat nam niso nič naredili. Prišli so v hišo. Stara mama ni vedela drugega, ampak je samo kralja Petrčka skrila za omaro, ko je na zidu visel. Pol, ko smo domov prišli, je bil mir. So nam tudi še kaj dali Italijani - predvsem v postojanki. Mi smo hodili prav v Prezive iskat. In to je pol bilo 1941. leta. Potem se je pa začelo. Za Veliko noč 1942. leta so pa napadli. Partizani so prišli s slovenske strani, so šli nad Čabar. Tam se je reklo na Parku. Bili so obveščeni, da bo šla ena italijanska vojska iz Čabra v Prezid in so jih tam v eni hosti pričakali. In je bil hud napad. To je bila Velika nedelja. No, takrat se je pa pol začelo. [] Ata je zmeraj rekel: "Čuvat se morate." On je ravno prejšnje leto prišel iz Francije. Imeli smo živino: vole, ovce, krave in brat je bil skozi zadaj za atom. Ata je

zmeraj šel na gmajno krave past in brat je šel z njim. Tako, da se je umaknil, ker on je čutil, da ga bodo. On je zmeraj rekel: "Mene bodo streljali. Ko bi me vsaj v hrbet, da ne bi videl," to je zmeraj govoril. No, pol so pa tisti dan - ata bil na gmajni - so pa prišli, 27. ali 28. julija, so prišli eni Italijani. So se tako razdelili, da je vsak je šel k eni hiši in so rekli, da bodo zažgali. [] Pri kakšni hiši niso pustili nič ven nest, so kar zažgali. Pri nas so pa tako rekli: "Ven si odnesite, bomo zažgali." Naša mama je pa tako rekla, ker ata pa brata ni bilo, je rekla: "Vsak nekaj vzemite, pa nesite v grič." [] Rekla je še: "Pa ne sme nobeden nazaj prit." In, sveda, vsi smo tako naredili. Ona je nazadnje iz šporgeta vzela lonc, ko je petelina kuhala. Šla je za nami, se za eno lesko skrila. Smo pa pobegnili, ne, Italijanom. Takrat smo jim ušli. Ampak, kaj, otroki so lačni, ne. Ne moreš biti na gmajni brez vsega. Zvečer je pa ata rekel: "Zdaj gremo pa domov, mogoče bomo še kje kaj najdlji, da bomo jedli." In smo prišli. Smo se pod eno jablano vsi spravili. In tam smo spali. Stara mam, ki je bila pa doma, je rekla atu: "Veš, prašič pa ni hotel iz štale, je pa zgorel." Ata je šel iskat tistega prašiča, ga obrezal in smo imeli večerjo.

Pol smo pod tisto jablano spali. Zjutraj ob petih, so se [] kar Italijani pojavili pred nami. Takoj so nas vse pobrali. Ata je pol še rekel, da ne otroci ne morejo kar tako na pot, ker je treba v Prezid hodit štiri kilometre. In je vole zapregel. Nas je na voz dal, da smo se peljali. In vmes so še druge tako nalovili, tako da nas je bilo kakšnih tri družine. Eni so pa že prejšnji dan šli. Tri družine so v postojanko pripeljali. Tam so nas pred šolo postavili. Tam smo vsi skupaj stali. Kaj so hoteli tisti Italijani, jih nisem razumela. Pol pa je prišel ta možki zraven. Saj ni bil vaščan, a se je družil z našo vasjo, ker je bil ravno na meji Hrvaške. Zani je bila še od mamine sestrične družina. Jih je bilo tudi toliko kot nas. Bil je še en mlajši je z družino. In je zraven prišel in je vse tri pokazal, da so partizani. Samo rekel je, ker ni znal Italijansko: "Partizani. Pok pok." In so jih takoj na stran dali. Moj brat, kot da bi vedel, tako se je držal, da ga niso mogli odtrgati, toliko je očeta za vrat stiskal. [] Mama je prosila, ker so ga v eno hišo zaprli, če bi šla k njemu. Mi otroki ga nismo več videli. Čez nekaj dni so jih naložili na en voz. Saj jih je bilo več. Odpeljali so jih v Čabar na pokopališče in tam so si jamo skopali, postreljali so jih in še so tam. Niso jih pozneje prekopavali. Mi za to nismo nič vedeli. Nas so potem odpeljali naprej s Prezida v Gerovo. Z Gerova pa na Reko, a za ata nismo nič vedeli, kje je in kaj je z njim. Na Reki so nas na ladjo dali in vsaka runda, ki je prišla, smo spraševali: "Kaj veste, kam so šli naši?". Eni so rekli, da so šli v eno taborišče, drugi so rekli, toliko deleč so jih odpeljali, da so nekje blizu Rima. Mi nismo nič vedeli. Enkrat je ta tako rekel, smo jokali, drugič je ta rekel drugače, smo bili veseli. Dokler nismo domov prišli, nismo vedeli, kaj je z atom.

R *Povejte mi prosim, kdo vse je bil prepeljan iz Prezida? Kjer so vas zbrali? Kdo iz vaše družine je bil prepeljan na Reko?*

AV Pol smo bili 7-članska družina, stara mama, mama pa 5 otrok, Tone, jaz, Micka, Milka in Žan. Skozi smo šli, stara mam je bila takrat stara 80 let. Ona se ni hotela ločit od nas. Je bila skozi z nami. Smo šli v Reko. Na Reki so nas na ladjo vkrcali, in naprej. Taka huda nevihta je bila, ko smo šli prvič na morje. Nismo vedeli, ali je to prav, ali to ni prav. Samo vem, sosed je bil, pa si je 200 lir v klobuk zašil, pa mu je klobuk odneslo. Je rekl: "Na, zdaj sem še ob teh 200 lir."

R *Kako pa je zgedal prevoz od Prezida do Reke?*

AV S tovornjaki. V Gerovem so nas dali v eno šolo. Tja jih je še več prišlo. Ene so s Čabra, ne samo iz Prezida, pripeljali in so jih po obroih s tovornjaki vozili. En tovornjak, meda ta drugi. Prvi je skozi prišel. Drugi, ko je šel, so pa partizani napadli Italijane. Menda niti niso vedeli, da so na tovornjaku civilisti. Eni

so bili tudi ubiti. Ta tovornjak je nazaj prišel. Pustili so nas, tako da smo nekaj dni čakali. Niso upali skozi. Pol so nas pa spet začeli voziti na Reko tako, da smo odhajali postopoma.

***R** V tem času, postopnega potovanja, ste dobili hrano, ste dobili vodo, kako je bilo zadoščeno za vaše potrebe in kako se je vojska obnašala do vas?*

AV Nič. Nič. Niti blizu niso prišli. Zaprli so nas v šolo. Vem, da je mama lahko šla ven, in je hodila prosit. Imeli smo pa s sabo, dobro vem, da smo imeli eno skledo in malo koruzne moke in je šla sosede prosit, če lahko močnik skuha, da bomo jedli. [] Mi nismo tistih ljudi poznali, pa je šla prosit k hiši: "Dajte mi vsaj eno pest moke, da bom močnik skuhala." V eno od hiš pa je šla kuhat. Takrat tudi ljudje niso imeli. In v Prezidu nam tudi niso dali nič jest. Samo v Prezidu je bilo drugače. Smo nekaj s sabo imeli in tam smo ljudi poznali. Tako da smo nekaj dobili. []

***R** Kakšen pa je bil prihod na Reko? V kakšne prostore ste prišli, kaj se je tam ...*

AV Nobene prostore. So nas kar tam na tisti obali imeli. Smo čakali ladjo in smo šli direktno na ladjo. Ko so nas tovornjaki pripeljali, smo tam malo čakali. So nas na ladjo dali in je bila je huda nevihta. Smo prišli na Rab ... In smo šli z ladje dol, tako grdo, grobo. Jaz sem šla domo. Nek žekelj sem privlekla nazaj. S teto sem pobegnila s Prezida. Tisto žakelj je moj brat nesel na rami. Ko smo šli z ladje dol, ga je en Italijan tako porinil, da če ne bi bil žakelj spustil, bi bil v morje padel. In še tisti žekelj nam je v morje padel. Menda so nas z avtom v tisti logor peljali. Pred logorjem pa smo mogli vse, kar smo imeli, na en kup zmetat. Nikdar nismo nič nazaj dobili. Ne vem, kam je šlo tisto. In pol smo šli. So nas dali v tiste šotore. So bili taki majhni, vojaški. In so nas v en šotor spravili devet: nas je bilo sedem, pa še teto in sestrično. Vročje. To je bilo res okrog 9. avgusta. Vročje. Vode nam niso dali. Jest so nam nekaj dali. Nič. Nobene stvari nismo imeli. Joj. V šotoru nismo mogli biti. Samo če smo se postavili tako eden zraven drugega, ko smo ležali. Takrat je bilo strašno. Pa lačni. Takrat vem, da sem bila zelo, zelo lačna. Mi sadja nismo toliko poznali. To je bila kuhna. Zadaj za kuhinjo - jaz sem šla, saj sem bila zmeraj najbolj firbčna - sem šla pogledat in sem videla, da so tam fige. Nisem vedela, kaj so. In sem vprašala, kaj je in so rekli, da so fige. Ja, jaz sem samo suhe poznala. In jaz sem začela jokati, ko bi bila rada eno figo pojedla, pa nisem mogla do nje priti. []

***R** Ste do tistega trenutka, ko ste bili odpeljani od doma, videli, da je bila vaša domačija zažgana? Ste do prihoda na Rab vedeli, kaj se dogaja?*

AV Ah, kaj, kaj pa jaz vem. Mi otroki. Jaz nisem dosti to vedela. Jaz sem to vedla, ko sem poslušala ljudi. "Od tukaj ne bomo nikdar več prišli," so ženske govorile. Ker je pač tako bilo. Zažgali so nam hišo. Hišo so nam zažgali takrat, ko smo mi na gmajno pobegnili, v hosto. Da vam jaz povem. Jaz sem se na gmajni zavlekla na eno smreko. Ker hiša še ni gorela, ko smo mi bežali, ne. In jaz sem s tiste smreke videla, da hiša gori. To je mene toliko prizadelo - pa nisem vedela, veste - da nisem smela nikdar videt ognja. Ko smo s taborišča prišli, je mladina v Podpreski kres naredila, pa so me prišli iskat, naj grem na kres. Ko sem jaz prišla do tistega kresa, je mene zlomilo. Sem skoraj bežala nazaj. Veliko let jaz nisem smela ognja videt, ker sem videla, kako je naša hiša gorela. Sem bila takrat stara, kaj, 12 let, ne.

***R** Greva začeti ponovno pri prihodu na Rab. Ko so vas pripeljali z barko, so ostali vsi družinski člani skupaj. Potem, kako je zgedel prihod. Vas je kdo popisal?*

AV Ne. Pol so nas drugi dan, ko so nas že zaprli. Nobeden nas ni nič.

R *Kako se spomnete, ste bili prepeljani v taborišče, ste šli peš?*

AV S tovornjakom. Tovornjak nas je pripeljal. Zmeraj so nas kaki italijanski tovornjaki vozili, ker je bilo daleč. Reka, pa tam sem pozabila, kako se je tisti kraj imenoval, je bilo precej daleč.

R *Tudi od pristanišča na Rabu do taborišča?*

AV Ja, do taborišča.

R *Prosim, ponovno opišite, kako je zgedel vstop v taborišče, kaj vse ste vi tam pustili, ker ste omenila, da ste morali vse odložiti. In kako so potem ravnali z vami? Dajte se malo več detajlov spomniti.*

AV Ko smo prišli do taborišča s tovornjakom, smo pred taboriščem vsi mogli vse, kar smo imeli s sabo, saj smo imeli zmeraj, kaj pripravljenega, vse vreč pred taboriščem. En velik kup je bil, ko so vsi tam metali. In brez vsega smo šli noter. Tam so bili šotorji postavljeni. So nas razdelili po šotorjih. Italijani, par Italijanov je bilo tako grobih do nas. In. Mi smo se skoz skupaj. Devet se nas je skozi skupaj držalo. Vseh devet so v en šotorček porinili. [] Drugi dan so nam pol neke kotle pripravili, da so nam kuhali. Bilo je že nekaj ljudi noter v tem taborišču. [] Takoj smo uši dobili. Čez nekaj časa je bilo pa tako, da so začeli, nas punčke sploh, striči. Jaz sem imela sploh lepe lase, močne, pa do tukaj kito dol. In mama je rekla: "Jaz te nimam kam skrit." So me postrigli. Mama me je držala, toliko sem jokala. A ni bilo pomoči. In ko so mi odrezali, so mi dali kito. Kaj bom s kito? Jaz ne rabim kite. Tisto me je strašno prizadelo. Na golo ostrižena. Žejni. Ni bilo vode. Lačni. Ne veste, kam bi se dali. Pol so nas pa s tega logorja, kjer smo bile same družine, kar na lepem preselili nižje, v večji logor, ker so rekli, da bodo tam noter moški, ker jih je bilo manj. In v tistem logorju dol, mi smo mislili, da bo lepše, je bil isti cirkus. Zmeraj lačni. Najhujše pa je bilo, ko smo bili žejni. Vodo so nam pripeljali vsake toliko časa in seveda, narod rine, namesto, da vsak dobil nekaj vode, so se topli s tisto vodo, da so jo pol razlili. To je bila zmeraj žeja. Nismo se imeli s čim umiti, nismo si imeli kaj oprati. Umazani smo bili. Pol, ko smo bili v tistem spodnjem logorju, so začeli umirat. Toliko jih je umrlo. Spomnem se jaz enega šotorja. Nič nisem poznala, kdo je bil tam, so starši umrli. Firbčna sem bila tudi zmeraj, so začele ženske: "Joj, joj, joj," pa sem šla gledat in so v tistem šotorju tri fantki ležali. Ušivi. Potem so ugotovili, da so jim starši, da je mama, oče itak ni bil zraven, da jim je mama umrla. In so jih odpeljali. Verjetno so vsi trije umrli. So samo ležali, niti hrane jim niso dali. Da bi jim tisti, ki so hrano delili, kaj dali. Kaj niso šli nič v šotor pogledat, če je kdo not?

R *Kako so vam ... okupatorji, vojaki organizirali dan? Kaj so počeli z vami? Kako ste preživljali dneve?*

AV Nič. Nič. Samo čuvarji. Na kapiji je bil čuvar. Bila je ena taka barakca. Tam so bili trije oficirji, pa en domačin iz Gerovega. Boris je bil, sem si ga zapomnila. On je bil tudi izdajalc, ampak je šel s celo družino tja. Pa se spomnem, da je bil vedno v tisti barakci, ker je bila pisarna. Je bil moj najmlajšibrat švoh, nekaj je bil bolan. mama je šla tja. Ga je imela na rokah in je rekla, da bi rada, da bi jo kam dal, da bi otroka kam dal, da je bolan. Talijani niso nič rekli. Tisti Boris je pa mamu okoli obrnil pri vratih, pa jo je brcnil ven iz tiste barake. Tak je bil. Eno ambulanto so zrihtali gor v hribu v eni stari hiši. In moja stara mama je rekla, da bi šla in je mene s sabo vlekla. Ne vem, zakaj. Se ne spomnem. Da bi v tisto ambulanto šli. Saj jo niso niti pogledali, nič. Niti mene. Tisto ambulanto so imeli v kleti. In ko sem jaz noter prišla, sem tako gledala. V njej so bil itaki, ki so bili že nepokretni. Kar na tleh, na betonu so ležali. Stara mama je rekla: "Kar pejva medve nazaj, od koder sva prišle." Ko smo videli, kako tisti ležijo tam.

R *Torej, če razumem, vas so pripeljali in vas potem prepustili ...*

AV Nobeden. Videl si samo tiste kuharje, ki so s kotli hotili, ko so nam tisto župo delili. Drugo pa, da bi koga videli. Morda kakšnega oficirja, da je samo čez šel. Drugače pa niso oni nič skrbeli za nas, da bi kej imeli.

R *Kako se je potem organiziralo življenje? Kako so se ženske same, kako ste se sploh znajdlji v teh izjemnih razmerah?*

AV Tudi ženske niso nič. Tam si bil kot en obupan revež. Ko je bilo vroče, si taval okrog tistega šotora. Nič se niso družile ženske. Nič. Nič. Nič. Nič se niso družile. Zato ker je bilo vse sama lakota. Dvakrat so župnika poslali, da bi mašo držal. Pa so šle. Se spomnem, da je šla moja mama tudi. Pa so bile ženske, te slovenske, brez družine. Sploh mu niso dovolile, da bi govoril. One so samo kričale: "Dajte nam kruh. Dajte nam kruh." Potem niso hotele več priti.

R *Povejte to izkušnjo lakote nekoliko več.*

AV Joj. To sploh ne znam povedat. Tako sem bila lačna. Lačen. Žejen. Vročina. Pa še na čisto sem bila ostrižena. Kako sem zmeraj bila tako žalostna. Vsi smo bili. Najhujše nam je bilo, ko smo imeli tistega bratca najmanjšega. Še tisto mrvico, ko smo si prešteli makarone, pa kdor je imel največ makaronov, smo si tako naredili, da smo imeli vsi enako makaronov. Pa smo dali bratcu. Tisto vodo smo pa mami odlili. Ker jih je veliko v družinah pomrlo samo zato, ker so se strašno topli med sabo za tisto hrano. [] "Ti maš več! Ti maš več." Mi pa nismo nikdar tako delali. Smo zmeraj gledali, da ni bil bratec lačen. Mama je pa pol tisto župo dobila. Stara mama je bila pa zmeraj samo tiho. Nič ni rekla. [] Včasih je kakšne makarone tudi ven dala, pa dala bratcu, ki je bil bolj švohen. In tako smo se vsi preživeli. Jaz sem bila tako strašno slaba. Vendar še ne na Rabu, pol sem bila za umret.

R *Dobili ste uši, razsajala je tudi driska, kot sem razumela, kakšen spomin imate na te okoliščine, na bolezni?*

AV Tako. Pri nas na Rabu še ni bilo tako strašno, ne, da bi bili tako zelo bolani. [] Več bolezni je bilo v Gonarsu. [] Edino brat. [] Ko je jesen postalo strašno mraz, nas je zeblo. Spomnila sem se, da imamo tisto plehnato skledo, ko je mama močnik kuhala. Ko so šli kuharji [] sem la s tisto skledo žerjavico krast. Tisto žerjavico sem se pa navadila krasti. Zvečer smo jo, ko je bilo mrzlo, na sredo šotora dali, da smo se k njej rinili. In jaz sem se tako opekla, da imam še zdaj tako dva znamenja. Pol leta sem imela hraste. Samo zato, ker sem si pravico držala, da sam jo jaz nakradla. Da imam največjo pravico in sem hotela biti zmeraj najbolj zraven. Tako da smo se zvečer s tisto žerjavico malo ogreli. Brat on je pa mešal. Brat se je enkrat v stranišču skoraj utopil. Se je šlo pa za eno štručko. Je pa kuhar šel na stranišče. [] Stranišče je bilo samo deska, pa lukna, pa jama skopana. Je pa tistemu kuharju ura noter padla. Je bil pa tam zraven, je to videl. Mu je obljubil štručko, če bo tisto uro šel iskat. Komaj so ga iz tistega sekreta potegnili. Za štručko bi se skoraj utopil.

R *Ste vi kdaj vedeli, kdo je odgovoren, kdo vodi to taborišče?*

AV Ne, nismo nikdar. Mi smo sam vedeli, da je italijansko. Drugo pa nič.

R *Povejte, so za otroke kaj organizirali, vas kam peljali?*

AV Ja, so potem, septembra meseca, so nas vse otroke zbrali popoldne in nas na eno plažo peljali. Saj ne vem, kako se ji reče. Kar peš smo šli. Samo smo se upirali. Nismo mogli hodit. [] Žan je bil majhne, pa ni toliko mogel hodit. Pa je rekla mama, dajte ga s sabo vzeti, ker je imel srab. Srbečico je imel. [] Da

bo šel v vodo. Mi nismo vedli, da tisto tako strašno peče. Jaz sem mislila, mi smo mislili, da bo mrtev, kolikor je tulil, ko smo ga na silo vlekli noter v morje. En čas sem hodila, potem pa sem se skrivala. Tako je bil šotor, pa palčka, tako napeto, pa tam smo imeli neke stvari zložene, pa sem se zadaj zavlekla noter. Italijani so nas pa preganjali. Pol me je pa eden tako prebutal. Pa ni vedel, da me tepe. Sem se tam zadaj skrila. On pa je šel s palco, pa po vseh šotorjih tolkel. Vsi otroki ven, a jaz pa pod tistim noter, a se nisem dala. Nisem šla, ker se mi je tako težko zdelo hodit, drugače ne bi bilo tako hudo. Saj ne vem, kam smo šli, kakšno uro smo hodili. [] Gor, tisti prvi logor, je bil v redu, ampak ta spodnji je bil pa zelo nevaren za poplave. Vaščani so pol [] rekli, da so takrat, ko je bila tista poplava, mislila, da bom vsi šli. [] mi smo pa nekako ostali.

R Kot razumem ste vi doživela ta povodenj. Lahko ga opišete?

AV Ponoči je to bilo. Huda nevihta je nastala. Saj mi nismo vedeli, da je to tako strašno, ker nismo vedeli, kaj se bo zgodilo. Kar naenkrat je bila voda pod nami. Smo hitro skočili, smo zbežali ven. Vsi smo šli na kapijo, da nas bodo ven spustili. Pa nas niso pustili. So nas nazaj gonili. Celó so govorili, da so enega ubili, pa nikoli nisem vedela, ali je res ali ne. Nazaj so nas gonili. Pa to ponoči. Smo kar pod milim nebom tavali. [] Zjutraj smo ugotovili, da ni šotorja, ni žakla, da je voda vse odnesla. [] En moj sosed. Toliko je bil star kot moj bratec. Je imela še manjše otroke ona, tista ženska, je kar obležal v enem takem jarku, samo bolj nizko je bil tisti jarek. On je še danes gluha. Tuakj nekej živi. Gluh od tega, ker je do zjutraj v tistem jarku ležal v vodi. Joj. To je bilo tako strašno. Tisto sem si pa tako zapomnila. Tako vpitje. Tako kričanje. Jok. Otroški jok. Otroci so kričali. Kričali: "Pomagajte." Italijani pa nas niso ven spustili. Tisto je bilo pa najbolj strašno. Še en del stranišča se nam je podrl. [] Tisto je bilo pa tako grozno, da ni mogel nobeden potem povedat, opisat, kaj se je dogajalo takrat, tisto noč.

R Kako se je pa nadaljevalo življenje v taborišču naslednji dan in tedne?

AV Oh. Zjutraj. Šotor smo najdlji, ne. Pa en žakel je bil, tak, da je nekaj noter bilo. Nismo pa vedli, da je moj brat - mi smo imeli tudi strica tam v tem lagerju, ki je rad kadil, saj pol je umrl za novo leto - in je moj brat, ko ga je tako rad imel, skrival zanj dve štručki pod tistim žakljem in mu jih je odneslo. Ko je on to povedal, da mu je štručko odneslo. Mi smo vsi jokali za tisti dve štručki. A bile so take, glejte (razpre dlan in pokaže območje, manjše od polovice dlani), 4 dag. Vse blatno, vse umazano. Mokri smo bili vsi. Mi mokri, vse je bilo mokro, kar smo notri imeli, tiste deke, slama, vse mokro. A nimaš nikjer vode, da bi se umil, nikjer, da bi opral. [] Na tistih žicah - žica je bila široka, da so tam nekako sušili. Da smo imeli tisti blaten šotor in postavili smo si ga sami nazaj.

R So takrat ljudje umirali? So takrat po mrtve ljudi prihajali Italijani? Kako so Italijani ukrepali naslednje dneve?

AV Nič. Povedali so, da je mrtev. Umirali so tako skoraj vsi. Ali pa je bil že tako slab, da so ga nekam odpeljali. Prišli so noter, niti nismo vedeli, kdaj, ne kako, in ga odpeljali. Potem so celo govorili, da jih je več v enem grobu, čeprav so tam na grobovih napisi. Ampak govorili so, da jih je tam več. No saj še zdaj menda ne vedo za vse, kje bi bil. Jaz vem, sem bila na Rabu po tistem, in vem kje moj stric leži. [] Oh, umirali so. Ppčasi se je kar praznilo. na Rabu jih je strašno dosti umrlo. [] Veste, kako je za novo leto. Lačen si. Pa so se pogovarjali, kaj so vse doma jedli, kaj so imeli za praznike, za novo leto in jih je tako od 80 do 90 umrlo tisti dan. Saj točno vem, da je Herman Janež - on ima nekakšen seznam, no, pa še on nima prave evidence.

R *Kako pa so kaznovali Italijani v taborišču?*

AV [] Zmeraj sem slišala druge ljudi, da ga nekam na en steber privežejo, če je kakšna kazen. Samo jaz nisem nikdar to tistega stebra prišla. [] So jih kaznovali, so rekli, da jih na steber privežejo.

R *Je še kaj, kar bi želela povedati o tem obdobju na Rabu?*

AV Ne vem, če je še kaj takega. Se ne spomnem. SPomenem se, če me sprašujete.

R *So kdaj domačini vzpostavili stik z vami?*

AV Od domačinov nismo nikdar nič dobili. Mama je pisala. Oni so pol rekli, da so nam pošiljali, ampak tisti paketi so nekje obstali na Rabu. Paketov sploh ven niso dajali.. Ne vem, koliko tisoč paketov, da se je na Rabu pokvarilo, da jih niso dali. Pol v Gonarsu so jih pa dajali.

R *Govoriva o domačinih z Raba?*

AV Z domačini z Raba nismo imeli nič stikov. Vsak je samo tuhtal. [] Redko smo imeli kakšne stike. Vsak se je samo pred svojim šotorom držal.

R *Komu je pa mama pisala iz taborišča?*

AV Iz taborišča je pa pisala staremu atu. Je bil že 75 let star. [] Saj ne vem, koliko so pismo dobili. Ker nismo vedeli, ali so bili požgani na Mali Gori ali so na Mlaki. Teti je pisala, očetovi sestri in oni so pošiljali na Rab. Nismo nič dobili. Pol so nam pošiljali v Gonars, smo dobili. [] Oni so bili tudi požgani. Niso imeli nič. Pol so pa fižol skuhal. So ga posušili in so ajprim naredili. So ga posušili, pa so nam take stvari pošiljali. [] Pa dosti jih je tako dobilo, tistih, ki so bili v Gonarsu, in dosti jih je umrlo. Fižol je težek, ne. Nekateri so imeli občutek, da si moraš razdeliti. Eni so pa vse naenkrat pojedli, pa so kar umrli. 31:50

R *Pisma, dopisnice. Ali so vam Italijani prinesli papir in pisalo?*

AV Ne vem, kako je naša mati do papirja prišla. Nimam pojma. Niso nam nič prinesli. Mogoče so kater s sabo imeli. Pravzaprav z Raba ni nič pisala, ko so tako vsi vedli, kje smo. Iz Gonarsa je pisala. V Gonarsu pa je bila ena kantina.

R *Kako se je končala vaša internacija na Rabu. Kakšni so bili zadnji dnevi in odhod?*

AV Nič, čisto normalno. Samo prišli so nas počakat. Počasi so že vse odpeljali že pred nami. Ene nismo nič vedli, kam gremo. Ampak smo bili trdno prepričani, da gredo domov. [] So nas na ladjo dali. Lepo. Veseli. Gremo domov. Prišli smo na Reko, so nas dali na tovornjake. Smo mislili, da nas domov peljejo. [] Prišli pa smo v Gonars. V isti logor. Samo barake. Čisto isto vse, samo barake so bile v Gonarsu. Ampak tam se je za nas zelo hudo začelo. Stara mama je bila slaba. Je umrla. [] Začetek decembra smo prišli. Stara mama je za 1. maj umrla. Mama je bila zbolela, ni nič več mogla z rokami. Je bila v ambulanti. Bratec je dobil tifus. [] Takrat, ko sem bila na Rabi, so rekli, da je 158 otrok umrlo za tifusom, 18 pa v bolnici. Ampak on je ozdravil. [] Smo bile tri sestre. So nas vse tri spet na čisto ostrigli. So nas lovili. Jaz sem ušla. So me drugič najdl. Me je Italijan lovil in ko sem jaz tekla v mojo barako, je šel Italijan za mano. Stara mama je na postli sedela, samo tako je deko držala, sem jaz skočila pod deko, pa se je stara mama name usedla. Ko je Italijan prišel, mene ni bilo. Je kar čez barako tekal. Me je pa drugi dan dobil. Potem je pa prišla v kantino čebula in mama je zbirala in je zbrala tistih lir za eno kilo čebule. Samo jaz nisem nikdar čebulo marala doma. Ko je je prinesla, sem jaz spet hopenila po največji in vso pojedla. Sem pa strašno drisko dobila. Postala sem strašno. Nisem mogla več hodit. Pol me je mama

na hrbtu nesla v ambulanto. Ko so me dali takoj na začetku v poslo, je bila zraven soseda tri leta starejša od mene. Je bila pa že tako slaba. Vesela me je bila, ampka samo aaaa, aaaa je delala, ko sem zraven pršla. So jo počasi premikali s tistih prvih postelj. Zmeraj bolj. Pol so začeli pa še mene premikati. Jaz nisem nič več hodila. So me nesli na stranišče. Sem ležala še ene štiri postelje od drugih vrat. [] Ona je bila že na zadnji postelji, kjer se je šlo samo ven. In jaz vidim, da so jo pokrili. Je umrla. So jo ven odnesli. [] Predstavljali so jih tako, da kdort je umrl, je bil na koncu, da so ga kar ven odnesli. Kolikor je bil slab, toliko so ga prestavili. Jaz sem to videla. Serm rekla: "Joj, jaz pa ne bi rada, da bi prišla na tisto posteljo." In sem se vrgla na tla. Pa je bilo samo toliko prostora vmes. Železne posle. Pa sem se za noge prijela, pa sem se vlekla po riti. To sem do stranišča prišla in tako pol spet nazaj. In potem so [], saj niso bile negovalke, [] so to videle in so mi začele pomagati. In jaz sem tako voljo dobila, da se bom rešila. Da sem se res rešila. [] Ko me je mama domov odnesla, so me zvagali. Sem že 13 let prekoračila, a sem imela 21 kil. Pa še mamu so pol vagali, je imela pa 35 kilogramov. In sem se zvelekla iz tistega hudega v Gonarsu. []

R Se spominite, kako so vas sprejeli, kdo vas je sprejel v Gonarsu?

AV To pa nič. [] Vojaki so bili. Nikdar nisi drugega videl kot vojaka. Nikoli ni bilo nikogar zraven v Gonarsu. Edino eden je hodil čez barako. Oficir. Gergenta smo mu rekli. Čez je šel vsak dan. Eno šibo je imel in se je tolkel po škornju, ko je šel čez. Tam so nas pa tako vsake toliko cajta iz barake ven nagnali v vrsto tre per tre. Skozi je bilo tre per tre. Prešteli so nas, pa spet nazaj nagnali. To sta bila zmeraj dva vojakapa tisti sergente zraven. Drugače pa nobenih stikov. V Gonarsu je bilo tako, da smo bili ob žici, pa je bil tisti stražar gor. Včasih sem šla tja, pa sem začela kričati: "Signor, prego, poco pane." To sem znala rečt, družga pa neč. On pa samo: "Via! Via! Via!"

R Dajte mi še enkrat poskusiti opisati, kaj ste prvo videla, ko so vas pripeljali, kot sem razumela, s tovornjaki z Reke v Gonars, in potem, ko ste vstopila v taborišče. Rekla ste, da je bilo skoraj enako kot na Rabu, samo barake. Lahko greste še bolj v detalje, kaj ste najprej videla, kar vam je ostalo v spominu?

AV Skoraj bi rekla, da se ne spomnem niti, ali smo po dnevi prišli ali ponoči. Jaz samo to vem, da sem se znajdla v tisti baraki. Taka dolga baraka, 120, 130 so rekli, da nas je noter v tisti baraki. Drugo pa se čisto nič ne spomnem. Videl nisi nobenega, povedali ti niso nič. Rekli so, tisti, k iso v barakah že bili: "Glej, tam boš šel pred kuhinjo, ko bo južina, da si boš šel hrano iskat." To je bila naša baraka, četrta, [] tam je bil zid, visok, [] in se je videlo pred kuhinjo. Kuhinja je bila sicer v žici in četrta baraka je bila zadaj. Zadaj za deseto barako. In ko je bil moj bratec zdrav, je zmeraj na deseti baraki sedel na enih takih betonih in ko je videl, da prvi kotel nesejo ven, je priletel v barako: "Kotli grejo!" Potem pa nisi slišal iz baraki nič drugega, kot samo ropotanje tistih konzerv oziroma tistih porcij. Jaz nisem šla, [] k sem bila tam tako švoh, da nisem hodila, da so mi prinašali. Mi je brat prinesel. Nisem šla nikdar sama iskat. To se spomnem. Enkrat se spomnim, da je bilo tako. [] Zjutraj so šli, pa pridejo nazaj in rečejo: "Na pipi pa ena ženska visi." [] Se je pa ena ženska obesila. Pa je imela tudi ne vem, kolik otrok. Tisto me je bilo tudi zelo prizadelo, ko so rekli, da je bilo od samega hudega. Je bila pa Hrvatica. Od samega hudega se je obesila. Vse to se spomnem. Mama je bila tudi v ambulanti. Njej pa so ble roke odpovedale.

R Dajte mi samo še nekaj povedat. Tudi v tem taborišču niste nikoli srečali vodilnih?

AV Ne. Nikoli. Saj pravim, samo tisti oficir je hodil. Drugi pa nobeden. Pa nikdar nič, da bi kaj reke, nikoli. On je samo čez barako šel. Malo pogledal pa spet čez par dni prišel.

R Vas lahko še tako vprašam. Za Gonars so govorili, da je izjemno, izjemno to, da je kot taborišče imelo neke vrste kulturno življenje, da se je pelo, da so slikali.

AV Veste, hm. Niso. Vam bom povedala.

R Tako, prosim vas, za vaše mnenje o tem.

AV Ne vem, da bi kdo slikal, da bi kdo pel. Je bilo pa tako, da je bila čisto na koncu baraka, v kateri so bila slovenska dekleta. One so si pa pele. Tisto rusko Katjušo. Ampak so rekli: "One lahko pojejo, ko so same, pa pakete dobivajo." To so same med sabo pele. Nobenga ni bilo. One so pele, ker so bile site. One so pakete dobivale. Kaj pomeni enemu človeku paket, ko imaš doma vse ljudi. Vse starše.

R Mi lahko več razložite, ker to je bilo zelo pomembno. Bili ste taboriščniki, ki niste prejeli paketov, in tisti, ki so prejeli. Zakaj vi niste prejeli paketov?

AV Mi smo dobile ene tri pakete potem v Gonarsu. Zaradi tega, ker ni bilo nobenega, razen starega očeta. [] Star oče, 75 let star, se tudi ni znašel. [] Ena ženska nam je poslala paket, kar tako, ena mamina sošolka, od nekje tam blizu Čabra, nam je poslala fižol pa suhe slive, pa suhe hruške, pa tudi tisti ajpren. Tako, to nam je enkrat poslala. Drugače mi nismo imeli nobenega, ko bi nam lahko kaj pošiljal. [] Ampak veste, kako je bilo še to. Lahko so nam več poslali. Ko so pošiljali na mamo, pa so rekli na kapiji, [] da je ena Žagar Marija. Veste, koliko je bilo Žagar Marij? 25. Pa so se za tiste pakete topli. No, pol je pa mama, ko je bila enkrat v bolnici, so prišli, da je en paket za Žagar Marijo. In smo šli vsi trije: brat, pa še sestra, pa jaz smo šli. In jih je bilo dost. In mi smo se lagali [], da smo pol en paket dobili, ki sploh ni bil nam namenjen. Ker smo otroki bili. [] Drugače pa, mama je rekla, verjetno je bilo dosti več paketov. Pa kaj. Marija, Žagar Marije so se vse borile. Pol so te spraševali, od kje si ga dobil, kdo ti je poslal. Da so lahko ugotovili, ali si lastnik tega paketa ali nisi.

R Omenila ste lakoto in bolezni v Gonarsu. Lahko več poveste, kako je ta lakota zgedala tukaj v Gonarsu in katere bolezni in kako je to sploh zgedalo?

AV [] Februarja je bilo. Smo dobili vsi srab, srbečico. To je bilo tako hudo. Računajte, glejte, jaz imam še zdaj te izrastke (pokaže na prst na roki) tukaj, to, vidite. Do kosti. To je bilo tukaj. To vidite imam, izrast. To je vse od sraba, ker sem imela pol pol leta hrasto. [] Najbolj zanimivo je bilo pa to, ker je še kar luknja, ker si nisem zavezala, se mi ni zacelilo, ampak ko sem pogledal, sem samo belo videla. Kost. Se je kost videla, dokler se ni naredila hrastica, da se je koža zravnila. Jaz imam skozi to in nikdar mi ni bilo nič za to. Zdaj me pa trga to. Začelo me je bolet. [] Ta mali je imel tudi srab. Ga je imel na Rabu in spet v Gonarsu. Potem so v ambulanti naredili, to je bilo februarja, en velik šotor. Vse so nas v tisti šotor postavili v vrsto, sleči smo se morali do nazga. Tam so postavili pa eno žensko, pa eno tako posodo, eno tako kanto, na eni palci cunjo in smo šli. Nas je samo s tistim premazala, z nekim ževeplom. Pa si šel naprej. In to smo hodili, mislim da enih deset dni v ambulanto, v tisti šotor stat. Čudno, da nismo vsi pomrli od mraza. []

R Kaj pa uši?

AV Veste, kaj se je meni zgodilo? To je bilo tudi nekaj. Ko je bil mraz in sem bila na čisto ostrižena. Deke so nam dali, ko smo prišli v Gonars, tako ušive, da, če si potresu, ti je padla uš ven. In jaz sem šla, mi smo šli spat zvečer. Jaz sem se zbudila. Meni so rekli, da je bilo nekje okrog polnoči. Začutila sem, da mi v glavi grmi. Šumi v ušesih, kot da bi šel traktor. Toliko je gremelo. Jaz sem začela tako kričati, da so vse

ženske skupaj prišle. Kaj pa je? Pol pa ena ženska reče: "Ko bog ji je ena uš not padla." Čez glavo sem se pokrila z deko, ostrižena na čisto. Potem so mi z žlico kapljale vodo, pa noter, pa ven, pa noter, pa ven. Kar naenkrat je res ena debela uš ven prišla. Takrat sem bila tako uplašena, ker nisem imela ne rute ne nič, da bi se lahko pokrila. [] Deke so nam take dali, ko smo prišli. Takoj smo v tiste ušive deke prišli. Ušivi smo bili tako strašno. [] Iz Starega Kota sta bili dve stari ženički, nista dost vidle. [] Tako je bila naša postelja, nasproti pa njihova. Ti dve ženski sta zmeraj samo obirali, obirali. In ko smo šli mimo otroki, smo gledali pograd. Po tistem robu gor so uši lezle. Toliko jih je bilo. Te ženske niso niti videle. Saj sta obe umrli v Gonarsi. Saj tudi uš te poje do kraja. Tiste uši so bile krive, da smo tak srab imeli. Kaj čmo. Nisem se niti spomnila na te uši.

R Povejte, še enkrat bom vprašala, kako so se pa odgovorni za to taborišče obnašali do vas. V tem primeru, ko ste odhajali v ta šotor, kako je bilo, ko ste bili v ambulanti, ste vi sploh kogarkoli od vodilnih videli?

AV Nikoli nobenega. Nikoli nobeden ni prišel, da bi rekel, zdaj si pa ti tukaj. Še tam, kjer so tiste pakete delili, tam je bil pol kakšen od teh zapornikov. Ker v Gonarsu je bilo tako. Zapornike so imeli tudi v kuhinji in tisti so imeli male privilegije. [] Drugače pa jaz nisem nikdar videla nobenega, ko bi rekli, no, ta pa je niki vodilni, ali pa, ta skrbi za nas. To jaz nisem nikoli videla nobenga.

R Koliko informacij pa ste od zunaj prejeli, da je vojna, kaj se dogaja?

AV Nič nismo vedeli. Nič nismo vedeli za nobeno stvar. Samo ko so prihajali taboriščniki, so povedali, kaj se zunaj dogaja. Potem, ko jih niso več vozili, nismo pa nič več vedeli. Ker ti, ko so jih pripeljali, so še rekli zmeraj za našega ata, da ga niso ubili, da so ga peljali naprej. Noben ni povedal, da so ga ubili. Saj mogoče niso niti vedli. Dokler nismo domov prišli.

R Potem dajva pogledati, kdaj, ko se je internacija končala, kaj se o tistem dnevu spomnite, kaj je vse potekalo?

AV To ni bil dan. To je bila noč. Zvečer ob devetih - meni se zdi, da sem jaz že spala - je začela strašna galama. Laufanje iz barake v barako, ke pa sem. Pa mama gre gledat v sosednjo barako, kjer je bila ta moja teta, pa sestrična. Pri teti tudi tok grejo, vsi letijo. Potem smo nekako zvedeli, da je kapitulacija Italije. [] Mi, ki smo spali, smo se dvignili, oblekli, nič več spat. [] Ene ženske so kar v ambulanto šle, pa so si tam par rjuh vzele, da so imele za domov. In zjutraj do štirih smo bili že vsi spokani. Smo bili na kapiji. Smo pa čakali, da nam bodo odprli. In tako smo prišli. Se pa spomnem, da so nam nekaj dali tam, ko smo šli ven. Zdaj pa nič ne vem, kaj so nam dali. Ene pol kile moke, koruzne. Neki so nam dali za jest. [] In potem so nas postopoma spuščali. In preden smo prišli ven. Vsi presrečni. Vsak s svojim punkelčkom. Jaz sem imela tako ruto zvezano. Tisti punkelček sem imela, oblekco, ko mi jo je še stari ata kupu. Svilen. Sem jo skozi šparala. Pa stari ata mi je kupil eno italijansko marelico. Sem jo tudi notri skozi imela. Tisto sem imela s sabo. Zmeraj sem tisto s sabo nosila. No in potem so se, ...potem so rekli, nič, kar sem bomo šli. In smo šli. Dosti nas je bilo. Lačni smo bili kot pes. In smo med potjo pol vsi driske dobili. Res. Ker so. Je bilo to septembra. So bile trte vmes. Smo skakali v tiste trte, pa tam kradli. Mimogrede si skočil pa si eno grozdje utrgal. Nekaj časa smo tisti dan hodili. Potem je pa prišel en nemški tovornjak in je ustavil, da nas bo nekaj naložil. Ampak nas je bilo zelo dost. Ampak, ko smo šle, so vseeno ženske bile toliko, da so rekle, pa pustite, naj gredo ženske, ki imajo več otrok. [] 12 družin nas je bilo, vsi so skoraj 4, 5 otrok imeli. In smo šli z njimi. Zdej bomo hitro doma, ne. So nas pa peljali v

Gradiško, veste, to je tam, nekje na meji. Tam v Gradiški je bila vojašnica. Tam so nas razložili in zaprli v tisto vojašnico Nemci. In tam smo bili. Zdaj pa ne vem, kdo nam je kuhal in koliko smo dobivali jest. Tisti domačini so pol prihajali na kapijo. Je bil en nemški vojak tam stražil in smo smeli tja prdet. In so nam prinesli tisto primorsko polento v kosih in kruh so nam prinesli. Pripeljali z vozom. Košare so imeli, vse polno je bilo, ko so zvedeli. Zvedeli so pa tako, da so šli -jaz nisem šla, sem bila še zmeraj tako slaba - brat pa sestra pa še več teh otrok so šli čez tista zidana okna, so skočili čez pa so šli v vinograd krast. So jih dobili. [] Pa so povedali, kdo so, da smo tam zaprti. Preko so otrok so nam pripeljali hrano. Tam smo bili zaprti kar enih deset dni. Noter, tam na sredi tistega kroga je bila ena velik kup pušk, ki so jih pometali, ko so razpadli Talijani. In tam smo zmeraj vse štefnarli. Smo še kostonje dobili pa ne vem, kaj vse. [] Pol je bila pa ena stara ženička. Moja mam je znala fino nemško in je tisto staro ženičko s sabo vzela in je šla [] k tistim oficirjem in prvo k vojakom in kaj bodo naredili z nami. Pa so rekli, da nas bodo v Nemčijo odpeljali. Da bomo šli v drugo taborišče. A, glejte, to je tisto. Da bomo šli v drugo taborišče. Kaj bomo zdaj? Zdaj mi čakamo, da bomo šli domov, pa pravijo ... Mama nikdar ni šla sama. Tisto ženičko je vzela s sabo, pa je šla k tistemu oficirju tri krat. Prosila ga je naj jo spusti. In je popustu, je rekel: "Ja. Tri družine." Tisto je bila mamina sestrična, je imela toliko otrok kot nas, pet, pa tista stara ženička je bila družina, pa mi. Tri družine bodo spustili. [] Obe sta povedali, kaj sta uredile in kdaj bomo lahko šli. Ptem so se pa tri druge družine zrihtale in so šle. Pa so šle ven. Je mama rekla, zdaj so šle one. Pridemo mi na kapijo, pa je rekel tisti stražar, tri so šle ven, tri družine so šle ven, nimate kaj. Mi smo bili že vsi pripravljeni. Smo šli nazaj, smo se lepo dogovorili. Eden je bil tudi brez otrok, sta bila mož pa žena, pol so se pa tako zmenili, da so čez tiste line poskakali ven. Tri družine smo pa še noter počakale, ker jaz nisem mogla skakat. Tri družine smo pa notri ostale. Sta šli naša mama pa tista ženička spet k tistemu oficirju in je povedala, da je čez kapijo pustil čisto druge. Pa je rekel: "Pa saj vas je več." "Seveda nas je več, ampak če ste nam tri družine obljubili, bi rade šle." In ta oficir je šel na kapijo. [] Mi smo bili vsi tam. Je rekel: "Te, pa niti enga več." Je mama rekla: "Saj ne bodo šli." Seveda, ko so bli že vsi pobegnili čez tiste line. In tako smo ven prišli. Drugače bi nas v Nemčijo odpeljali.

R Kako ste iz Gradiške naprej nadaljevali pot?

AV Smo šli peš. Še zdaj včasih gledam. [] Gradiška je, kje je Gradiška? Je Gorica, ne, pol pa Trst, čisto tam. Ampak mi smo šli na Trst, ko nismo vedli. Smo pešačili. Smo prišli na kraj, kjer je bila železnica. Je vlak prišel in smo se peljali v Trst. Pol smo v Trstu spet en cel dan čakali. So pa rekli, da bo šel vlak čez Slovenijo v Nemčijo. Smo tisti vlak čakali. Smo šli na tisti vlak in smo šli do Rakeka. V Rakeku pa dol. Ampak zanimivo, veste. Ko smo mi v vagon prišli, takoj je šlo vse ven. Mir smo imeli veliko prostora. Vsi so pobegnili, ker so videli, kako smo ušivi. Smo do Rakeka prišli, smo šli dol. Zdaj pa Rakek, pa tudi če gremo domov peš, ne. Pa je bilo to popoldne, pa smo do Cerknice prišli. Z Rakeka, ko smo šli ven, je bila straža Nemška. [] Sta bila mož in žena, precej mlajša. Sta imela majhne otroke. [] In so rekli: "Vsi. Samo ta možki ne." Kaj spet, naša mat, ki je znala nemško, je zmeraj reševala to, je rekla: "Ti se zdej kar fino puklastega naredi." Brata mojga pa mene, ki smo bili večji: "Vi se ga pa primite za roke." Ona je pa rekla. So rekli, da če je mlajši od 45 let, ga ne smejo pustit. In mama je rekla, da je njen mož. In so ga spustili. Ga je rešila. [] Smo v Cerknici prišli. Nobeden nas ni marali, da bi spali, ko je bila tema. Seveda, saj so se nas bali. Ušivi. Smo pod enim kozolcem spali. Zjutraj tega z ženo ni bilo nikjer. Je ponoči šel. In smo bili v Cerknici zjutraj, še pod kozolcem spali. Spali mi otroki. Mama je šla v eno hišo prosit, če bi nam močnik skuhal, pa so Nemci prišli. A v Cerknici so bili partizani. Mi smo en cajt bežali s temi partizani. Smo jih vidli, da pred nami padajo, pa smo tam nehali hodit. Smo kar v krompirju obležali, notri po vrstah.

Cel dan je to streljalo. Tam okrog so hiše gorele. [] Pol smo iz krompirja ven zlezli v eno drvarnico. Ti partizani so šli gor v hrib. Tista ženska, ko smo bili v njihovi drvarnici, je rekla: "Poskusite priti sem." Smo šli kar po trebuhu k njim v kuhinjo. Cel dan smo bili v Cerknici. [] Nemci so odšli in okoli je gorelo. V to hišo niso pršli niti pogledat. Je rekla: "Vi ste nas rešili. Bog vam je pomaga," in je šla zajca ubiti in krompir olupit in nam je jest skuhala. Popoldan ob štirih smo šli šele od tam. Peš spet. Do Loža smo šli peš. In pol v Ložu so nam dali en voz, da so nas, ker je še precej daleč do Prezida, da so nas do Prezida pripeljali. Še v Ložu smo v enem skednju spali. Pol iz Prezida smo šli pa v Čabar, spet peš. V Čabru smo šli pa vsi na Travo, ker Novi Kot je bil blizu, ampak je bilo požgano. Iz Čabra smo šli vsi v Travo peš. Pa moja mama ni več mogla, je ostala tam. Smo šli samo mi tri. Z malima dvema je ostala v Čabru. Potem je šla v planino, je tam spala. Mi pa na Travo. Mi smo hoteli na Travo priti. Smo imeli na Travi starega ata. Pridemo v prvo hišo, tam kjer je bila mamina sestrična. [] Jemo mleko pa žgance. Pridemo v drugo hišo, tam, kjer je bil mamin bratranec, hitro skuhamo mleko pa žgance. Bomo mi pojedli, kolikor so nam dali. Pridemo mi do starega ata, ki je bila čisto ta zadnja hiša. Spet mleko pa žgance. Jaz sem vse pojedla. Pol sem pa skoraj umrla. In od takrat mene še danes boli želodec. [] Zdravniki, ko sem že šla v šolo, je rekel, da imam toliko močno povešen želodec, ne, ker sem se preveč najedla, pa mi ga je nategnilo. In imam zmeraj težave od takrat, ker imam zmeraj povešenega, ne. In tako je mama šele drugi dan domov prišla na Travo.

R Kot razumem, Italija je kapitulirala, okrog taborišč ni bilo nič organizirano, ponovno ni bilo Rdečega križa.

AV Kje pa. Ne. Nič. Edino tisti kuharji so nam nekaj s sabo dajali. To je bilo vse, kar je bilo.

R Ko ste prestopili vrata ...

AV Taborišča ne?

Tam sta bila dva Italijana. Še zmeraj sta stala. Nobeden. Nič. Ne vem, kako so zvedeli. Jaz sploh ne vem, kako se je to zvedelo. Ne vem. Nimam ljube veze, kako se je to zvedelo.

R Kaj veste, koliko časa je trajalo potovanje od Gonarsa do Trave?

Za nas je to strašno dolgo trajalo, ker mi smo bili pol v Gradiški tako dolgo. Računajte, da smo šli iz Gonarsa 9. septembra, mi smo pa domov prišli - zdaj ne vem, ali 30. septembra ali 1. oktobra. To je skozi ta pot trajala. Pa med potjo smo kar zunaj spali pod kozolcem ali na skednju, ker nas ni nobeden maral. Saj je razumljivo, kajne, ker smo bili tako ušivi. Pa doma je pol mama takoj hermeliko, korenine, skopala in tisto skuhala. S tistim nam je glave prala in tisto je bilo tako močno, da sem imela okol in okol hraste, ampak uši so pocrkale.

R Povejte mi, kako se potem - vrnil ste se v Travo, v rojstno vas (mamino), kako se je potem začelo življenje tam?

AV Moja mama je strašno trpela. Računajte, okrog 1. oktobra smo prišli. Ničesar ni bilo. Ti tudi ti niso imel kaj dati, ker so bili vsi reveži. Pol pa je mama dala žakelj na hrbet, pa prosit. Veste, kje je Trava, kje je Briga tam pri Kočevski Reki. Skoz do Brige po hosti je šla prosit z žakljem koruzo. Ona je samo koruzo prosila, ker na Travi koruza ne raste. Tam pri nas ni koruze, ker smo previsoko. Ne dozori. Samo, da bi dobila žgance. Za žgance pa je bilo vredno. Ona je skozi prosila. Pa je šla decembra v Loški Potok prosit. V Loškem Potoku so znani za bob. Tam pa bob raste. Zmeraj boba sadijo. En žakel boba je prinesla na

hrbtu. Kaj samo bob bomo jedli, smo rekli. In je malo v mlin nesla tistega boba in smo za novo leto zjutraj bobove žgance, opoldan bob, zvečer pa bobov močnik jedli. Tisto je bilo meni tako za nič. In moj brat je rekel, ker je vedel, da bo kmetija potem njegova, je rekel: "Pri naši hiši ne bo nikdar bob rasel." In ga je mama enkrat sadila. In je že lepo velko do gor zrasel, tak čvrst. On je to videl. Je vse populil in zraven njive na tla dal. Ni dovolil da bi bob rastle. Samo tisto, kar je mama nafehtala, tisto smo imeli. Celo zimo je z žakljem okrog hodila. [] Sem šla še jaz z njo spomladi v Loški Potok, potem v Retje. Smo v Loškem Potoku v eni hiši spali. Ponoči je ona vstala, ko je slišala ene čudne glasove, nepoznane, in je šla na okno in je videla, da gre star ata, pa brat s konji, pravzaprav z voli, in ranjence so nekam peljali. Smo zjutraj zgodaj vstale, sva šli gor na Hrib, tam ko se reče Hrib, tukaj pri Travniku. Tam smo čakale. Nekam tam so ranjence, mislim, da so jih ravno na Oglence peljali. Pa je rekel stari oče: "No, ko sem že tukaj, pa pojdi še v Retje." V Retju je pa dobila dva mernika - tisto je star ata plačal, ker je imel partizanske denarje - dva mernika drobnega krompirja za prašiče. [] Dva mernika tistega krompirja smo prinesli in smo krompir sadili. In seveda, ker je bil tako droben, smo po tri v zemljo dali. Jesen, ženska je hodila ta krompir gledat. Tak krompir smo imeli. Tako, da so rekli: "Nekaj pa se je vseeno bog pokazal." [] Star ata nam je naslednje leto dal kravo, pa smo imeli telička in tako smo se pol izkopali. Potem je bilo konec vojne. Brat je šel s 15 leti v partizane. Ko smo prišli iz taborišča, je šel on v partizane. Ko je bil konec vojne. On je bil strašno brihten, pa so ga hoteli v policijo, kmetijstvo, gozdarstvo, vse. Pa nikamor, ker je star ata rekel, on bo imel grunt. So ga pa enkrat v Kočevje poklicali. So mu dali enga žrebca, pa eno ameriansko mulo. To so tiste velikanske mule. Sem še jaz pomagala, da sva furala in je zaslužil takoj po vojni. Hitro smo začeli hišo delat. No do 48. leta sem bila v šoli. 1948. leta sem končala in šla v službo. Toliko so bili užaljeni, ko sem šla v službo. Da ni hiša gotova, da moram delat. Jaz sem pa kar pobegnila.

R Samo da ponovim vprašanje. Torej po kapitulaciji Italije ste bili prepuščeni sami sebi.

AV Točno. Edino kar smo imeli to Nada, da je včasih kje kaj dobila, ko so metali, da smo kako cunjo dobili.

R Kdo je Nada?

AV Učiteljica.

R Torej vi, ko ste se vrnila v rojstno vas vaše mame, ste začeli šolo?

AV Med vojno so vsi v šolo hodili. Jaz nisem tako dosti. Ampka je ona vsako uro izkoristila, da nas je skupaj dobila. Samo jaz sem potem 44. leta, ko ni bilo za jest, spomladi šla služiti, ene otroke mirkat. Sem bila do jeseni. Čez zimo sem bila doma. Februarja ali marca, je pa spet Nada nekaj organizirala, da bi nas otroke nekam spravila, da ne bi bili toliko doma, da ne bi tako trpeli. In nas je šlo menda 18, še z Drage so šli eni trije. Smo šli v Belo Krajino. Bilo je blizu Cvetnega petka, ali kako je že bilo. V Belo Krajino tja, kjer je tisti avion. Ste bili že tam? No, s tistim avionom smo šli v Bari. Nas je spravila, da gremo v Bari na svobodo. Pri Angležih pa pri Amerikancih smo bli. In smo bile do osvoboditve. Smo pa tako domov hodili, da sem šele junija ali julija domov prišla. Ona nas je spokala. Peš, smo prišli do Kužja, smo tam prespali. Je prišel en star partizanski avto. Šofer nas je odpeljal v Črnomelj. Saj je še slika noter, ko smo bili na tovornjaku. V Črnomlju so nas v Gradac peljali. Tam je bil avion, ki je še zdaj tam kot muzej. [] Smo pa strašno dolgo domov hodili. Iz Barija do Splita smo se peljali z ladjo. Je bilo še polno municije, je bilo veliko min. Smo bili v Splitu tudi enih deset dni, ker ni bilo morje čisto, da bi se peljali. So rekli, da nas bodo do Reke peljali. So nas do Crikvenice pripeljali, ni bilo več naprej čisto. Potem so nas iz

Crikvenice na Reko. Z enim tovornjakom. Na Reki so nas dali, da bomo spali nekje, pa so nas ob 10. zvečer šli dvignit, da gremo na vlak za Ljubljano. Smo šli na vlak, smo pa dva dni hodili, ker je bila štreka razkopana, pa smo mogli na gotovih mesti peš hodit. Smo prišli ob polnoči v Ljubljani, so nas v en samostan dali. Tam smo bili pa spet en teden. Tam so morali ugotoviti, če gremo lahko vsi domov. To je bilo že po osvoboditvi. Bat pa sestra sta bila, ko so jih obdržali. Nismo pa vedeli, zakaj. In pol smo ugotovili, ko smo domov prišli, da je oče itak padu, mama jima je umrla, pa še otrok je bil doma.

R Zdaj ste malo prehitro nanizala dogodke in jaz nisem uspela slediti. Lahko prosim poveste o učiteljici, kdo je bila, kje vas je zbrala, kje se je izobraževanje dogajalo?

AV [] Učiteljica je za nas zelo skrbela. Sploh pa za taboriščnike. Včasih so tudi kaj z avionom vrgli dol, ne. To so nam partizani dali. Če smo potrebovali za obleči. Ona je tudi fehtala. In nas je učila, ko je bila še vojna, ko so bili Nemci. [] Kjer koli je bilo, vsak trenutek nas je zbrala v kakšni hiši. Šola je zgorela. Nas je pripravljala. Ker je rekla, da ko bo konec vojne, vas moram preskrbet vse. In zmeraj je, kadar je kaj dobila, vse nam dala. Eno je celo k sebi vzela, posvojila skoraj čisto. Tista ni bila v taborišču. [] Tako je bilo s tisto punco. Oče je bil od sestre pa od brata ubit, mati pa je prec umrla po vojni. Ta punca je bila pa Italijankica. Jo je mati imela z Italijanom. Niso vedeli, kam s punco, z Marijo in jo je učiteljica, kar posvojila. Jo je ona imela. In jo je dala v šolo. V Fari je bila takrat nižja gimnazija, pol jo je dala na učiteljšče. V Črnomlju je bila učiteljica. Sestro je imela v Franciji in jo je k sebi vzela. Ni bilo učiteljici prav, da jo je vzela. [] Nada je za vse skrbela. Po osvoboditvi. [] Nisem bila še dolgo doma, sem šele julija prišla. Me je prijela v roke, nas je pripravljala za šolo tako, da sem naredila izpit za prvo nižjo gimnazijo. [] Ni bilo važno zvečer, zjutraj, opoldne, nas je zmeraj skupaj spravila. Nas je pripravila za izpite. Smo šli v Ribnico delat izpite za prvo gimnazijo. Ona z nami. Skozi z nami. Takrat ni bilo avtobusa, nič, kar s tovornjaki, če so prišli po hlode. Smo šli kar na tovornjake. In ko smo tri dni izpite v Ribnici delali, je šla ona v Kočevje na Rdeči križ, pa je tri žaklje obleke privlekla, da das je tam oblekla. Sem tak lep plašč takrat dobila, pa sandalčke, pa ne vem, kaj vse. Prinesla je in delila. Tako je ločila. Tisti, ki so imeli, ki so bili doma, ki niso bili požgani, tisti so bili potem druga klasa. Prvi smo bili mi, da nas je oblekla. Skozi je skrbela za nas, ko smo bili v gimnaziji. Skozi. Hodila je spraševati za nas v šolo. Tako da, moji mami ni bilo treba priti, je šla ona. Jaz sem bila precej trda. Ne trda. Ampak premalo podlage, ko me ni bilo. [] Oni so se učili, jaz sem šla služiti. Ona je skozi za vse skrbela.

R Potem pa ste rekla, da vas je ta partizanska učiteljica, a ne, napotila v Bari. Zakaj? Zakaj se je to zgodilo?

AV [] Ko se je dogovorila s partizani, mogla je nekakšne veze imeti z Amerikanci, ko so hodili z avionom iskati ranjence v Belo Krajino, da je ena runda otrok šla. In ona nas je skupaj zbrala, saj smo šli večji del taki, ki smo bili v taborišču. Nas je bilo meni se zdi 18. [] Smo se odpravili peš čez Osilnico. V Kužli smo prenočili. Nekako je zvirtala, da so partizani imeli tovornjak in so nas čez Brod na osvobojeno ozemlje čez eno grmovje peljali v Belo Krajino. [] Ko smo prišli v Črnomelj, so rekli, da je najboljše, da nas pelje v Gradac. Tam da je Podzemelj bliže. Tam je bil avion, letališče, a ne. In tam smo bili en teden, smo čakali avion. Učiteljica je bila skozi z nami. [] Kje je ona zrihtala, da so nam kuhali in da smo jedli? Potem nas je na avion peljala in ko nas je že na avion dala, je šla peš na Travo. Toliko je skbela za nas.

R Kako je bil razumljen ta odhod v Bari?

AV [] Včasih jih otroke pošljejo na morje. To je bilo tako mišljeno. Na osvobojeno mesto nas je poslala. Tam so nas pa Angleži sprejeli, pa Amerikanci. Tako so nas sprejeli. Jaz sem bila stara že 14 let pa pol. Ampak ko smo prišli z avionom, ni noben na tla stopil. Vojaki so prišli, ko so vedli, eni revni otroki bodo prišli, pa so imeli en velik šotor. [] Ko sem jaz prišla na prag, me je Amerikanc prijel in nesel v šotor, vse so nas znesli noter. Tam je bilo pa vsega za jest, ko mi nismo bili navajeni. Take oči smo imeli. Iz Barija so nas pa enih 30 kilometrov ven peljali. So bile tudi tiste vojaške barake. Smo bili notri. Smo imeli vsega tam. Za zajtrk smo dobili zmeraj - tega nismo bili navajeni - bel čaj, pa velik kos belega kruha. To je bilo prvo. Pol pa konzerviran špeh, kruh, pa ne vem, kaj še zraven. To je bil zajtrk. No, za kosilo, pa si lahko zbiral. Vojaško smo jedli. Ker so verjetno vojaki tako imeli. Boljšo hrano. Tisti Amerikanci. Pol so nas vse sorte. Slikali so nas. Noreli smo, da so nas filmali. Meni je bilo samo eno žal. Nisem imela od stricev nobenega naslova, ker so me hoteli, da me bodo kar v Ameriko, da grem lahko kar v Ameriko k stricem. Nisem pa imela nič naslova s sabo. Mi je bilo tako žal. Pa zmeraj je mama rekla, ko bomo kam šli, moramo imeti stričev naslov.

R Torej, kje ste vi dočakal konec druge svetovne vojne?

AV Bariju. Enih 30 kilometrov ven iz Barija. Tam sem jaz dočakala. Joj, kakšno je bilo takrat. Devetega, tudi se mi zdi, ne 9. maja. Pa smo imeli tako. Šotori, barake - kasarna je bila ne - otroci, [] partizanski ranjenci, noseče partizanke. Bila je ena Minica, partizanka, ki je šla z nami. Je bila naša vzgojiteljica. [] Še ena druga je bila. So bile na neki proslavi in zvečer ob 9. uri, ko je po radju povedano, da je Ljubljana osvobojena. So pa tako galam naredile, da smo se mi zbudili. Medve, jaz pa še ena kolegica sva bili, ona je leto mlajša, pa sva hodile, sva se v deko zavile obedve, ker sva imele samo kratke hlačke pa majčko, pa sva šle na stranišče, kaj je. Galama. So prišle učiteljice naše noter. Je bilo pa tudi tako presenečenje, da je tri božjast napadla. Ena je bila vsa raztolčena, ker je bil na tleh beton, ko je padal. Kapetan, ali kaj, je bila ona po činu. [] Te učiteljice so bile tako dobre, ampak mene so vse navadile. Jaz sem jih znala reševati, ko jih je božjast metala. So mi vse povedala, kaj moram narediti. Tudi, ko so šle na stranišče, sem mogla z njimi [].

R Torej, vi ste imela v Bariju tudi šolo?

AV Ne. To so bile vzgojiteljice. Otroki smo mogli imeti koga. Vzgojiteljice so, ampak je bila ena po poklicu učiteljica, ena partizanka.

R Torej Partizanke so bile v Bariju?

AV Ja partizanke, pa ranjencev je bilo polno tam. Ranjence so tja vozili. Bile so tudi take, ena je bila noseča, so jo tja odpeljali. Ena je bila iz Loškega Potoka, je pobegnila, ko so jo lovili. Štiri so bile. Ene so skrbele, da so nam hrano nosile, dve so bile, ena vem, da je bila učiteljica po poklicu, dve so pa, tako ko smo hodili na sprehode, so bile zmeraj zraven nas. Organizirale so - ker je bilo dosti ranjenvec, so bili tudi Hrvati - so kombi dobili, pa so nas peljali v mesto v kino gledat. Takrat sem prvič kino videla. Vsi smo šli v prvo vrsto, pa je bil en ameriški film z avionom, pa je šel avion, pa je šel proti nam, mi pa vsi pod klop, pa cvilt.

R Potem ste opisala svojo pot iz Barija nazaj v Slovenijo. Kaj vas je pa čakalo ob prihodu v Slovenijo?

AV Nič. [] V Ljubljani so nas dali v samostan. Tam so skrbele nune za nas. Zjutraj so nam zajtrk pripravile. Smo bili en teden v Ljubljani in so mogle vse urediti, da so vedele, če nas lahko pošljejo domov. In so nas. Iz Ljubljane smo šli nekam na Škofljico peš, kjer je bila neka štreka. Železnica je bila še

razkopana. Smo šli do Ribnice. Z Ribnice pa so nas s konji peljali domov. O, domov pa smo presrečni prišli. Pa kako smo prišli. Taki, debeli. [] Moj brat je šel nekam na Gorenjsko pri Celju. Sestra, ta mlajša, je šla pri Zagrebu. [] Nam je bilo lepo takrat. Smo prišli na svoj račun za vse tisto, kar smo pretrpeli.

R *Kako ste začela potem življenje v svobodi? Ste začela šolanje, ste pomagala na kmetiji, ste šla delat? Lahko še to?*

AV [] Takoj jeseni 1945. sem šla v šolo v Ribnico. Med počitnicami sem pa delala. Tudi furat sem mogla s konji. Ko je brat imel konje. [] Naša mama je ptakoj hotela hišo delat, a je bila skozi bolna. Še hišo smo šli delat. Sem mogla. Ko sem šolo končala, je bilo 1948. leta. Je bilo že vse pod streho. So me toliko krat prišli iskat iz Kočevja, naj grem, ker so nas hoteli na gozdarstvu, na občini. [] Vse povsod so nas hodili iskat. Enkrat sem se odločila, da grem na Gozdno gospodarstvo. Je bila mama toliko jezna, da mi tudi deke ni hotela dat. Je rekla: "Mi hišo delamo, ti pa greš v službo." Vse so šle. Takrat smo šle tri zadnje. Vse smo šle v službo. Grem tudi jaz. Je bila tako huda, ko sem šla. Ko je prišlo na to, da se je brat poročil, pa še domov nisem smela priti. Sem rekla, vidiš, kaj bi bilo, bi se žrla, zdaj pa se vsaj ne žrem.

R *Samo ta del še. Z osvoboditvijo in z obnovo po vojni, ste kadarkoli razmišljala, kakšen status imate, ali vas je kdo od državnih funkcionarjev kontaktiral, ste kje napisala dokument, da ste bila taboriščnica?*

AV Ko sem prošnjo za službo delala, sem zmeraj napisala. []

R *Kot razumem, če ste dala v prošnjo za delo podatek, da ste bila internirana v italijanskem koncentracijskem taborišču, kaj vam je to prineslo?*

AV Nič. Saj nisem jaz nič prošnje dajala za delo, ker so me odpeljali v službo. Brez prošenj je bilo, si kar šel. Prišli so te iskat, ali hočeš. Grem. Pa si šel.

R *Aha, torej to, da ste dala kot podatek o sebi?*

AV [] Življenjepis sem napisala. Ja, sem, sem. Tudi ko sem šla v šolo sem mogla življenjepis napisat.

R *Kdaj ste ugotovila, da je ta del vašega življenja pomemben?*

AV Nikdar. Veste, sem bila tako, da se mi je zdelo, da sem manjvredna od tistih doma, ker sem bila zmeraj bolj švoh. Nikoli nisem pomislila, da imam jaz kaj več kot tisti, ki ni bil v taborišču. To ni bilo takrat pomembno, ker nas je bilo preveč takih.

R *Povejte, kdaj ste pa začela tako gibanje, da ste se začeli taboriščniki družiti in združevati?*

AV Saj se nismo. [] Jaz sem imela kolegice, ki so bile v taborišču in tiste, ki niso bile. Ko smo prišli na Travo, nas je bilo pol taboriščnikov, pol pa takih, ampak niso nikdar, gledali. Edino v Ribnici v internatu. [] in nekajkrat je prišlo od Rdečega križa, ampak so vse dobile. So mi dali en kostim delat, ampak je prav tako tista dobila. Edino jaz sem si zbrala blago, ko ni bila v taborišču, kot jaz. So za vse skrbeli.

R *Kaj pa članstvo v Združenju taboriščnikov?*

AV Saj ga sploh ni bilo. Nobenega članstva ni bilo. Nič. To nas je bilo preveč, da bi se sploh s tem ukvarjali.

R *Kdaj ste se pa začeli kaj družiti? Kdaj se je vse to začelo pogovarjati o tem obdobju?*

AV Veste, kdaj se je začelo. Jaz sem bila še v službi. Ko smo začeli galamit, zakaj nam nič ne dajo. Da bi mogli neko odškodnino dobiti. In takrat so nas spet bili mobilizirali, da sem podpise - še zdaj imam cel kup podpisov - podpise iskala, od vseh, tudi od teh iz vseh teh vaseh, da nekaj zahtevamo. Ptem se je počasi odprlo, da smo dobili rento tisti, ki smo bili v taborišču. Pa tudi tisti jo dobijo, ki so jih samo pregnali iz vasi v vas.

R Katerega leta ste zbirali podpise?

AV Leta 1995, ali je bilo to še prej. 1995. leta nam je bilo priznано. To je bilo pa nekaj let prej.

R In kakšen status ste dobila?

AV Jaz sem dobila statut taboriščnika, en del pa status begunca. Saj nisem bila begunc, sem bila pregnanec, ampak oni so nam dali kot begunci, ker pride nekaj manj. Tako da jaz dobim 68 evrov rente mesečno. Pa ne plačam prostovoljnega zavarovanja.

To je pa na nek način zaključno vprašanje.

R Po sedanjem najinem pogovoru lahko izluščite nekakšen sklep in podate ali ovrednotite dobo internacije?

AV Kako to?

R Kako bi zelo strnjeno povedala, kaj je to bilo?

AV [] Zmeraj rečem, da to je bilo nekaj strašnega. Predvsem poplave, ko smo jih imeli, pa taborišče, ko sem tako zbolela, to je bilo hudo. Najbolj huda je bila v glavnem poplava. Ker tam smo bili pa že čisto na tem, da nas bo voda odnesla. To je bilo najhujše, kar se tiče taborišča. Pa to, ko smo očeta izgubili.

R A vendar, če sem razumela, za izgubo očeta, ste izvedeli po izpustu iz taborišča?

AV Ja. V Čabru smo zvedeli. V Čabru, ko smo, ne mi, mama, ko je v Čabru ostala, ko ni mogla naprej. Se je poznala z ljudmi. [] Ji je tista ženska, ko se gre ob cerkvi, ena ulica, ko so jo potem poimenovali in še zdaj je Ulica Žrtev fašizma, povedala: "Jaz sem gledala čez okno, kako so jih peljali. Več. Dva po dva zvezani." Je bil od mamine sestrične mož, pa moj oče, sta bila skupaj zvezana, ko sta šla. In je rekla: "Tisti se je smejal," verjetno mu je že čisto popustilo. Naš ata pa da je jokal. Potem je šele verjela, da je mrtev. Potem je šla tudi na britof, pa so ji pokazali, kje jih je - tak, kot od tukaj do vrat (cca. 3 metre) je bil grob. Jih je bilo čez 40 tam pokopanih.

R Torej je bil vaš oče ubit kot talec?

AV Kot talc, ja.

R Ali ste kdaj zvedeli točno, kako je sodni dan potekal?

AV Nismo vedeli. No, jaz nisem. Jaz sem takoj pobegnila ven iz postojanke, da sem šla s teto, ker nisem imela kej obuti. Pa sva šli, da mi je dala, ker je imela nekaj skrito. Ampak so bili vsi zunaj pred tisto šolo, ko so jih na vozu peljali. In so rekli, da je že na vozu, da je jokal, ampak, da je samo gledal, kje sem jaz. Vprašal pa ni nič, kje sem. Tako. Potem so ga pa v Čabar pripeljali, da so jih direktno na britof odpeljali. In tam so si skopali jamo in so jih postreljali. [] Ena ženska je rekla, da točno ve, kje leži. "Kako pa morate vedeti?" Pravi, da je še njegova nogavica bila, da jo je bilo videti iz zemlje. Pa verjetno so jih plitvo pokopali.